

ZGODNJI SREDNJI VEK

7. in 10. stoletje

dr. Timotej Knific, kustos za zgodnji srednji vek

Vir: Tomaž Nabergoj (ur.): Stopinje v preteklost. Zakladi iz zbirk Narodnega muzeja Slovenije, Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2006.

Na ozemlja, ki so jih v 5. in 6. stoletju zapuščala germanska ljudstva, so se **naseljevali Slovani**. Razširili so se do Odre, poselili obsežna območja severno od Donave in preplavili Balkanski polotok, pomemben del bizantinskega cesarstva. V vojnah s Slovani, Avari in Perzijci izčrpano bizantinsko cesarstvo je kmalu popustilo tudi pritisku muslimanskih Arabcev, ki so zavzeli afriški del sredozemske obale. Arabci so po letu 711 osvojili zahodnogotsko Španijo, njihovo napredovanje pa je v bitki pri Poitiersu leta 732 zaustavila združena krščanska vojska, *Europenses*, kot so zmagovalci na kratko poimenovani v španski *Kroniki leta 754*.

Zmagovito vojsko so vodili Franki, ki so se od 6. stoletja vedno močneje uveljavljali na zahodu in do konca 8. stoletja razširili svoje kraljestvo v **mogočno krščansko državo**: *res publica Romana* je po stoletnem preoblikovanju postala *res publica Christiana*. V 9. stoletju so Franki uničili obrsko državo, napadali Čeha in Polabske Slovane ter se vojskovali s Slovani v Posavju, v njihovo državo pa so na severu vdirali Vikingi ter vzhodu Madžari, azijski konjeniki, ki so se naselili v Panonski nižini. V drugi polovici 10. stoletja je pomemben del Evrope obvladovalo obsežno Nemško cesarstvo, dedič karolinškega imperija, na jugu se je okrepilo bizantinsko cesarstvo, na vzhodu so ob Madžarski pomembna sila postale slovanske države Poljska, Češka in Kijevska Rusija.

Stoletja preobražanja sredozemske rimske države v celinsko fevdalno Evropo so zapustila mnogo sledov, med njimi tudi stotine zakladov; ti so odsev bogastva, ki se je v tem obdobju zelo razpršilo in doseglo tudi najbolj oddaljene kraje.

Za številne zaklade, najdene na vzhodnih prostranstvih, pojasnilo ponuja Psevdo-Mauvikijev *Strategikon*, priročnik o bizantinskem vojskovanju, napisan okoli leta 600, ki pravi, da Slovani in Anti *najdragocenejše imetje zakopljejo na skritih krajih in s seboj ne nosijo nič nepotrebnega*. Nekateri zakladi so samo drobci bogastva, ki so se izmaknili plenilcem, kot na primer zaklada iz Assiûta in

Guarrazara pri Toledu, ki sta bila verjetno skrita med arabskim osvajanjem Egipta (636–641) oziroma Španije (711). Razneseno je bilo tudi bogastvo, ki se je več kot dve stoletji stekalo v zakladnico avarskega kagana. Einhard, učeni življenjepisec Karla Velikega, opisuje zaklade, ki so se jih leta 796 polastili Franki, z besedami: *Dokler seže človeški spomin, še ni bilo vojne proti Frankom, v kateri so ti bolj obogateli in se je bolj povečalo njihovo imetje.*

V množici zgodnesrednjeveških zakladov od konca 8. do 11. stoletja, najdenih na ozemlju od Kijevske Rusije prek vzhodne Evrope in skandinavskih dežel ter do Britanskega otočja, so večidel depoziti srebra. Tiste z južnejših ozemelj pripisujejo v glavnem Slovanom, one s severnih pa Vikingom. Sestavljajo jih pogosto razsekani in zmečkani nakitni predmeti ter ingoti in denar, med katerim je veliko srebrnikov iz muslimanskih dežel.

Najtežji je zaklad iz Cuerdala (Anglija), zakopan okoli leta 905; tehta 40 kg in vsebuje več kot 8500 srebrnih kosov, ki izvirajo iz različnih koncev tedanjega sveta. Najpogostejši so srebrni zakladi z otoka Gotlanda; iz vikinškega obdobja jih je bilo najdenih več kot sedemsto in vsebujejo poleg drugih predmetov tudi več kot 145000 kovancev, od teh 65000 arabskih, drugi pa so predvsem iz nemških in angleških dežel. V zahodni Evropi so najdbe arabskih kovancev redke, v bogatem zakladu s konca 8. stoletja iz Ruscheina pri Ilanzu v Švici sta bila med 123 kovanci le dva iz muslimanskega sveta. Srebrni zakladi na ozemlju Vzhodnih in Zahodnih Slovanov kažejo na to, da se je v zgodnjem srednjem veku tudi v tem delu Evrope nakopičilo veliko bogastvo. Iz 7. stoletja sta znana zaklada iz Martinivke v Ukrajini in Zemianskega Vrbovoka na Slovaškem, ki vsebujeta med drugimi dragocenostmi tudi bizantinsko posodje. Ob koncu 8. stoletja se je bogastvo v slovanskih deželah še povečalo, poleg razsekane srebrnine prevladujejo arabski srebrniki. Denar iz muslimanskih dežel je na slovansko ozemlje pritekal v nekakšnih valovih, najstarejši v obdobju 780–830, drugemu valu pripadajo kovanci iz obdobja 840–890, tretjemu pa srebrniki, skovani med letoma 890 in 950.

Ob srebrnih zakladih se v slovanskem svetu pojavljajo tudi številni železni zakladi, v katerih so bili ob orodju pogosto najdeni tudi železni polizdelki v obliki sekir. Znanih je okoli petdeset najdišč s takšnimi polizdelki na Češkem, Slovaškem, Poljskem in Madžarskem, nekaj tudi v tedanjih vikinških deželah. Na nekaterih najdiščih so bili najdeni le posamezni kosi, drugod je bilo v zakladnih zakopih skupaj po več sekirastih polizdelkov. Največji zaklad je bil odkrit v Krakovu, kjer jih je bilo v skladovnico

zloženih kar 4212 (skupaj so bili težki 3630 kg). Najštevilnejša najdišča s sekirastimi polizdelki so v okolici Pobedima na Slovaškem, drugje so redkejša. Po splošno sprejetem mnenju so te polizdelke uporabljali v 9. stoletju tudi kot plačilno sredstvo pred uveljavitvijo pravega denarja.

V razgibano zgodovinsko dogajanje je bilo vključeno tudi poznejše slovensko ozemlje. V 6. stoletju je menjaje se spadalo pod vzhodnogotsko, bizantinsko in langobardsko oblast. Po slovanski naselitvi je bil južni del priključen Avariji, v 8. stoletju se na tem območju omenja Kranjska, domovina Slovanov (*Carniola Sclavorum patria*). Na severu je bila samostojna kneževina Karantanija, ki je sredi 8. stoletja prišla pod bavarsko oblast. Konec 8. stoletja sta bili Karantanija in Kranjska politično vključeni v frankovsko državo, z mejo na reki Dravi pa cerkveno razdeljeni med oglejski patriarhat in salzburško škofijo. Na vzhodu, v Spodnji Panoniji, pa je bilo v času kratkotrajne samostojnosti v drugi polovici 9. stoletja vpeljana bogoslužje v slovanskem jeziku (sl. 49). V prvi polovici 10. stoletja so vzhodne in južne dele današnjega slovenskega ozemlja zelo prizadeli Madžari, ki so prek tega območja več kot dvajsetkrat vdrli v Italijo. Mirneje je postalo šele po obnovi nemške države v drugi polovici 10. stoletja; takrat je vladar podelil cerkveni in posvetni gosposki obsežne zemljiške posesti.

Na podlagi arheoloških podatkov je mogoče sklepati, da je v 7. in 8. stoletju teklo življenje v zahodnem, osrednjem in vzhodnem delu slovenskega ozemlja različno. Na zahodu so arheološke najdbe sorodne materialni kulturi pozne antike ter povezane s kulturo bizantinske Istre in langobardske Furlanije. Odkrite so bile v obalnih mestih *Capris* (sedanji Koper) in *Piranon* (Piran), pa tudi v notranjosti (Tomaj). V Biljah in Solkanu izkopani grobovi vojščakov dokazujejo obstoj oboroženih posadk v obmejnem pasu langobardske Italije.

Na vzhodu Slovenije pa so bili odkriti številni ostanke zgodneslovanskih naselbin. Na rečnih terasah pri Murski Soboti ter v Slivnici in Spodnjih Hočah pri Mariboru so izkopali ostanke preprostih bivališč, deloma vkopanih v zemljo, in shrambne jame. V njih so našli črepinje prostoročno izdelanih loncev, pekače, železne sekire in kamnite ročne mline. Datacija na podlagi meritev razpolovne dobe radioaktivnega ogljika je pokazala, da so najzgodnejša selišča vsaj iz 7. stoletja. Nekatera so precej mlajša, tistim iz druge polovice 8. in 9. stoletja so sočasne nekropole v Turnišču, Brezju nad Zrečami in Zgornjem Dupleku (sl. 50), kjer so umrli v grobove prilagali lonce s hrano.

Podobni sledovi zgodnjeslovanskih naselbin so bili odkriti tudi v osrednji Sloveniji, predvsem v okolici Ljubljane (Podgorica, Dragomelj, Pržanj; sl. 51), pa tudi na Bledu. Tam je pod nekdanjo višinsko naselbino Romanov nastalo konec 7. stoletja staroslovansko selišče. Umrle iz selišča so pokopavali tik ob staroselskem grobišču. Nekropoli se razlikujeta po grobnih pridatkih in strukturi, očitne so tudi antropološke razlike. Na slovanskem grobišču so bili izkopani nakitni in uporabni predmeti, značilni za območje alpskih Slovanov od konca 7. do začetka 11. stoletja (sl. 88).

Več arheoloških najdb s slovenskega ozemlja je mogoče povezovati z vojnimi dogodki na frankovski jugovzhodni meji konec 8. in v začetku 9. stoletja. Nekatere, predvsem deli vojaške opreme in orožje, kažejo na karolinški vpliv (sl. 94: 3, 4), redkejši pa so predmeti iz pozne avarske kulture (sl. 52). Med najdišči iz 9. stoletja pripada posebno mesto Gradišču nad Bašljem s številnimi in umetelno izdelanimi železnimi vojaškimi predmeti ter konjeniško in konjsko opremo (sl. 53). Poleg železnih so bili najdeni tudi redki bronasti in pozlačeni kosi, kakršne so nosili pripadniki najvišjega sloja. Predmeti so najbolj podobni tistim z najdišč na ozemlju Moravske. Postojanka na Gradišču je morala biti zelo pomembna in je verjetno nadzorovala uhojeno pot iz pokrajinskega središča v Kranju prek gorskih sedel na Koroško. V tem obdobju je tudi na slovenskem ozemlju odzvanjalo **množično zakopavanje zakladov**, ki je zajelo vzhodno in severno Evropo. Med njimi sta tudi drobna zaklada, ki vsebujeta po dva arabska srebrnika iz prvega vala kovancev (780–830), ki so preplavili slovanske in vikinške dežele. Vsi srebrniki so abasidski kovi, dva sta bila najdena v kamnolomu pri Rečici ob Paki, druga dva pa sprijeta v plasti pepela v razvalinah zgodnjesrednjeveškega Kopra.

Zelo izpoveden je zaklad železnega orodja, orožja in konjske opreme, najden v Sebenjah pri Bledu; datiran je v leto 820, v čas upora Ljudevita Posavskega, ki so se mu pridružili, kot poročajo frankovski letopisi, tudi ob Savi živeči Karniolci, torej Kranjci (sl. 87). Drugi zaklad železnih predmetov pa je bil najden v strugi Ljubljanice: med orodjem je bil tudi polizdelek v obliki sekire, ki ima številne primerjave na ozemlju velikomoravske države (sl. 94: 5–10).

Največ zgodnjesrednjeveških najdišč v Sloveniji je iz 10. in 11. stoletja. V vzhodnem delu pripadajo belobrdski kulturi (npr. Ptujski grad, Spodnja Hajdina, Središče ob Dravi, Svete Gore nad Bistrico ob Sotli), v osrednji in zahodni Sloveniji pa karantansko-ketlaški kulturni skupini (npr. Pristava na Bledu, Zasip, Kranj, Batuje; sl. 88). Prevladujejo grobišča, edina sočasna naselbina je bila odkrita na Pristavi

pri Bledu. Raziskani so bili tudi temelji cerkve na Blejskem otoku, podobno kot v Batujah v Vipavski dolini in na Legnu pri Slovenj Gradcu. Na predmetih je pogosta krščanska motivika. Podobni okrasni predmeti, najdeni na območju od Jadranskega do Severnega morja, kažejo politično in kulturno včlenjenost slovenskega ozemlja v otonsko nemško državo.

Uporabljena literatura

BARFORD, P. M. 2001, *The Early Slavs. Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. – London.

BITENC, P. in T. KNIFIC (ur.) 2001, *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. – Ljubljana.

BOŽIČ, D. in J. DULAR (ur.) 1999, *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. – Ljubljana.

GUŠTIN, M. (ur.) 2002, *Zgodnji Slovani, Die Frühen Slawen, Zgodnjesrednjeveška lončenina na obrobju vzhodnih Alp, Frühmittelalterliche Keramik am Rand der Ostalpen*, Ljubljana.

KNIFIC, T. in M. SAGADIN 1991, *Pismo brez pisave. Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem*. – Ljubljana.

WIECZOREK, A. in H.-M. HINZ (ur.) 2000, *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie 1–2. Katalog*. – Stuttgart.

